

Quis nomen tenerum convivae contemnat?
De constructie van de *persona* in J. C. Scaligers
vijfde satire¹

Shari BOODTS

Abstract

Julius Caesar Scaliger (1484-1558), mostly known to us for his poetic theory, the *Poetices Libri Septem*, is the author of an extensive, though largely unstudied poetic oeuvre. This contribution treats the fifth satire, titled *Conviva*, in his collection *Teretismata*, and strives specifically to analyze the development and representation of the satiric *persona* in this specimen of *cena*-literature. In accordance with the insights of the *persona* theory, the ‘voice’ in the satire is not interpreted as a mirror of the author’s point of view, but as a functional poetic construction. Using the text as a point of departure, we investigate the evolution of the *persona*, how he is influenced by the surrounding scene, the author’s own hidden agenda, the literary tradition through intertextual allusions to the Roman satirists in order to finally reach a conclusion regarding the effect of the *persona* on the message and interpretation of the satire.

Centraal in dit artikel staat een gedicht van humanist en literator Julius Caesar Scaliger (1484-1558). Zijn avontuurlijke en veelzijdige leven in een beknopt overzicht samenvatten, doet ongetwijfeld onrecht aan zijn kleurrijke persoonlijkheid en buitengewone verwezenlijkingen in verschillende domeinen. Ter inleiding en duiding kunnen hier slechts enkele elementen uit zijn levensloop opgesomd worden.² Scaliger, vandaag vooral bekend als de vader van Josephus Justus Scaliger, beweerde zelf afstammeling te zijn van de Della Scala’s, een Veronese prinselijke familie, maar was volgens andere bronnen³ de zoon van een nederige schilder. Hij begon zijn carrière als soldaat in dienst van keizer Maximiliaan, proefde kort van het leven als Franciscaner monnik, kende een bewogen studententijd aan de universiteit van Bologna en vestigde zich

¹ Dit artikel is een gecondenseerde versie van mijn master’s thesis, “Nostram tota urbs est ante fenestram. *Intertextuality and the satiric persona in two satires by Julius Caesar Scaliger*”, geschreven in het kader van de Master of Medieval and Renaissance Studies (Katholieke Universiteit Leuven), onder begeleiding van Prof. dr. Dirk Sacré, die ik graag wil bedanken voor zijn suggesties en assistentie.

² Uitgebreide bibliografische informatie kan gevonden worden in Vernon Hall Jr., “Life of Julius Caesar Scaliger (1484-1558)”, *Transactions of the American Philosophical Society* N.S. 40, 2 (1950), 85-170 of via Michel Magnien, “Bibliographie Scaligerienne” in Jean Cubelier de Beynac et Michel Magnien (éds.), *Acta Scaligeriana. Actes du Colloque international organisé pour le 5ème centenaire de la naissance de Jules-César Scaliger (Agen, 14-16 septembre 1984)*, Recueil des travaux de la Société Académique d’Agen. 3e série, 6 (Agen, 1986), 318-320 en Peter G. Bietenholz and Thomas B. Deutscher (eds.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, 3 vols. (Toronto-Buffalo-London, 1987), vol. 3 N-Z, 212-214.

uiteindelijk als arts en literator. Geboren in Italië, liet hij zich rond zijn vijfenveertigste naturaliseren als Fransman om te kunnen trouwen met de op dat moment vijftienjarige Andiette – een huwelijk dat niet minder dan vijftien kinderen zou voortbrengen. Zijn literaire oeuvre is enorm en omvat redevoeeringen – o.m. in reactie op Erasmus’ *Ciceronianus*, een literair conflict dat Scaligers bekendheid in de *respublica litterarum* verzekerde – wetenschappelijke traktaten waaronder een Latijnse grammatica, een grote en zeer gevarieerde verzameling poëzie en – zijn meest bekende werk – een poëzietheorie onder de titel *Poetices libri septem*. Met uitzondering van dit laatste monumentale werk is zijn oeuvre nauwelijks in detail bestudeerd.⁴

Uit Scaligers omvangrijke poëtische oeuvre wordt in dit artikel een gedicht gelicht, de vijfde satire in een geheel van vijftien *Teretismata*⁵, getiteld *Conviva*. In deze satire, die een honderdtal verzen telt, volgen we Scaliger, die uitgenodigd is voor een diner, op weg naar zijn gastheer en tijdens de maaltijd en bekijken we de positie van de disgenoot of “*conviva*” door de ogen van de satiricus. Na een eerder doorwrochte en filosofische inleiding, waarin de spreker aankondigt dat hij de rol van “*conviva*” op zich zal nemen om het concept van binnenuit aan te vallen (rr. 1-14), zien we als eerste de ik-figuur die zijn uiterste best doet om op tijd te komen, maar tegengehouden wordt door een zekere Stertinius en uiteindelijk toch nog te vroeg is (rr. 15-40). Vervolgens worden in een dialoog met een fictieve gesprekspartner de geneugten van het “gast-zijn” op ironische wijze bezongen (rr. 49-64). De realiteit blijkt echter heel anders: de gastheer wordt ontmaskerd als een parvenu, vrek en “wannabe-foodie” (rr. 70-90), die zijn gast minderwaardig voedsel voorschotellet en beledigend over zijn achtergrond spreekt (rr. 95-105). Het slot van de satire brengt de conclusies van de ik-figuur, maar op een heel wat minder zelfverzekerde manier als aan het begin van de tekst werd aangekondigd (rr. 105-114). De thematiek plaatst de satire duidelijk binnen de traditie van de *cena*-literatuur, met illustere voorgangers als Horatius, *Sermones* II, 8, Juvenalis’ vijfde satire en

³ O.m. Gaspard Schoppe of Scioppius in zijn *Scaliger hypobolimaeus* (1607). Meer informatie over de kwestie van Scaligers afkomst wordt geboden in Myriam Billanovich, “Benedetto Bordon e Giulio Cesare Scaligero”, *Italia medievale e umanistica* 9 (1968), 187-256 en Maria Monica Benedetti, “Giulio Cesare Scaligero: l’enigma delle sue origini”, in *Giulio Cesare Scaligero e Nicolò d’Arco: la cultura umanistica nelle terre del Sommolago tra XV e XVI secolo*. A cura di François Bruzzo e Federica Fanizza (Trento-Riva del Garda, 1999), 13-18.

⁴ Een moderne editie en Duitse vertaling van Scaligers *Poetices libri septem* werden gerealiseerd in *Julius Caesar Scaliger, Poetices libri septem. Sieben Bücher über die Dichtkunst*. Herausgegeben, übersetzt, eingeleitet und erläutert von Luc Deitz und Gregor Vogt-Spira, 6 vols. (Stuttgart-Bad Cannstadt, 1994-2011). Recent is een artikel verschenen over de poëzie van Scaliger: Virginie Leroux, ‘Le lyrisme conjugal dans les *poematia* de Jules-César Scaliger’, in *Aspects du lyrisme conjugal à la Renaissance*. Textes réunis et présentés par P. Galand et J. Nassichuk (Genève, 2011), 143-171.

⁵ From the Greek τερετισμός, meaning ‘a humming or twanging’, ‘the chirruping of cicadas’, or, metaphorically, ‘a mere sound or twittering’ (cf. *A Greek-English Lexicon*. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. Revised and augmented throughout by H. S. Jones. With a revised supplement (Oxford, 1996)).

Petronius' *Cena Trimalchionis*. Dat het Scaliger zelf is die de hoofdrol speelt in de satire, blijkt uit verschillende karakterisering, de duidelijkste op rr. 104-105:

inque scholis inque officiis castrensibus altus,
philosophus medicusque Italusque et nobilis [...]

[gevormd in scholen en legerkampen, filosoof, geneesheer, Italiaan en aristocraat]

Deze beschrijving slaat zonder enige twijfel op de historische Scaliger, maar dit wil niet zeggen dat de gebeurtenissen in *Conviva* als historisch beschouwd moeten of mogen worden en evenmin dat de ideeën en uitspraken van de ik-figuur zonder meer met die van Scaliger kunnen geïdentificeerd worden. Deze vaststelling sluit aan bij het standpunt dat de meeste moderne studies van het satirische genre domineert, met name dat de satire niet gelezen mag worden als een autobiografie of een getrouw verslag van historische gebeurtenissen en ervaringen, maar dat integendeel de ik-figuur in de satire onherroepelijk losgekoppeld moet worden van de auteur.⁶ De ik-figuur moet beschouwd worden als een functionele poëtische constructie die bepaald wordt door de eigenschappen en tradities van het satirische genre. Deze *persona* oefent zowel impliciet als expliciet invloed uit en wordt ook zelf beïnvloed door de satirische scene waarin hij bestaat. De vraagstelling die aldus de rode draad doorheen de analyse van *Conviva* zal vormen, kan samengevat worden aan de hand van rr. 13-14, een citaat dat ook in de titel van dit artikel geïntegreerd werd:

[...] Nam quis nomen tenerum convivae
contemnat? [...]

[Wie immers zou het tere, geliefkoosde begrip “disgenoot” durven minachten, besmeuren?]

Wie is het die de hoofdrol speelt in deze satire? Hoe is deze figuur geconstrueerd en waarom zijn specifiek die eigenschappen aan hem toegekend? Hoe

⁶ Toegepast op de antieke satirici vinden we deze theorie uiteengezet in William S. Anderson, *Essays on Roman Satire* (Princeton, 1982); Susannah M. Braund, *Beyond Anger: A Study of Juvenal's third Book of Satires* (Cambridge, 1988) en Martin M. Winkler, *The Persona in Three Satires of Juvenal*, *Altertumswissenschaftliche Texte und Studien*, 10 (Hildesheim-Zürich-New York, 1983) – die zich concentreren op de *persona* van Juvenalis, William T. Wehrle, *The Satiric Voice. Program, Form and Meaning in Persius and Juvenal*, *Altertumswissenschaftliche Texte und Studien* 23 (Hildesheim-Zürich-New York, 1992) – die naast Juvenalis ook Persius behandelt – en Kirk Freudenburg, *The Walking Muse. Horace on the Theory of Satire* (Princeton, 1993) – die focust op de Horatiaanse satiricus. Een analyse van de *persona*-theorie bij de satirici van de Renaissance is te vinden in de fundamentele werken van Maynard Mack, “The Muse of Satire”, *Yale Review* 61 (1951), 80-92 en Alvin Kernan, *The Cankered Muse. Satire of the English Renaissance* (New Haven, 1959). Deze studies zijn de belangrijkste in dit artikel geïncorporeerde werken. De bibliografie verwijst nog naar enige bijkomende studies.

interageert hij met de scene rondom hem? Welk effect hebben zijn karakter en karakterisering op de boodschap van de satire?

Al aan het begin van *Conviva* blijkt het hoofdpersonage begiftigd met enkele karaktereigenschappen die kenmerkend zijn voor de ik-*persona* in de satire:⁷ hij deelt met de rest van de wereld geen bewondering of afgunst voor de gelukkigen die zichzelf “disgenoot” mogen noemen, maar werpt zichzelf op als degene – de enige – die de ware aard van het concept, het instituut gaat blootleggen. Dat hij zich hiertoe moet verlagen tot precies wat hij zo minacht, aanvaardt hij met de vastberadenheid van een martelaar. De relevante passage vinden we op rr. 1-4:

Quod nomen quodque officium sacrum fuit olim
principibus sociumque et regibus et polemarchis,
admiror modice, sic quomodo cetera. Namque
execratori propior fastidio ineptos.

[Wat ooit een heilig begrip en een gezegende bezigheid was, geassocieerd met keizers, koningen en veldheren, dat bewonder ik maar matig – net zoals de rest. Ik behoor eerder tot de groep van de vervensers en veracht de dwazen.]

De *persona* benadrukt hier de heroïsche aard van zijn taak door zich te associëren, op een lijn te plaatsen met de machtigen der aarde en hoewel hij eerst voorzichtig lijkt, wordt de nuancering van “*admiror modice*” sterk afgezwakt door de opeenhoping van beledigende termen in de vierde regel. De ziedende satiricus is opgestaan. Doch hoewel de satiricus op het eerste gezicht niet meer is dan een man die zich in een voor hem afstotelijke situatie begeeft in een heldhaftige poging zijn publiek te waarschuwen voor de morele gevaren die dreigen, blijkt hij nog andere kenmerken te bezitten die heel wat minder bewonderenswaardig zijn.⁸ De strenge, ernstige moraalridder moet regelmatig

⁷ Een gedetailleerde analyse van deze universele karakteristieken is te vinden in Kernan, *The Cankered Muse* (1959), 1-36. Hier bied ik slechts een korte (en daardoor helaas veralgemeende en ongenueanceerde) samenvatting ter referentie. De satirische *persona* bezit een dubbele persoonlijkheid. Ten eerste is er zijn publieke persoonlijkheid, het gezicht dat hij toont aan de wereld en voorstelt als zijn ware aard. Deze kan gekenmerkt worden door enerzijds eerlijkheid, eenvoud, een nederige afkomst en een voorliefde voor rust en teruggetrokkenheid en anderzijds gerechtvaardigde verontwaardiging en woede over onrecht of misbruik. Ten tweede is er de private persoonlijkheid, het veel negatievere beeld dat vanuit impliciete verwijzingen en bepaalde gedragingen van de *persona* oprijst en duidelijk in tegenspraak is met de publieke persoonlijkheid. De spanningen die in de private persoonlijkheid naar voren treden, kunnen in vijf punten opgesomd worden. De spreker stelt zichzelf voor als ongekunsteld en rechtdoorzee maar maakt toch gebruik van ingewikkelde retoriek; hij claimt de waarheid te spreken maar verdraait feiten om de klemtoon op voor zijn betoog voordelige punten te leggen; de spreker lanceert een aanval tegen zonde en moreel verval maar toont toch een voorliefde voor het sensationele; ondanks zijn bezorgdheid omtrent moraliteit, kan hij sadistisch overkomen in zijn behandeling van zijn opponenten; ten slotte wordt zijn sobere, rationele houding in de praktijk vaak tegengesproken door irrationele en overdreven uitspraken en gedragingen. Kernan benadrukt bij deze universele karakteristieken dat zij niet consequent allemaal in elke satirische *persona* aanwezig moeten zijn en ook onderhevig zijn aan de literaire tradities en conventies van een bepaalde periode. De satiricus in de Renaissance is niet noodzakelijk identiek aan degene die in de antieke satire aantreedt.

⁸ Kernan, *The Cankered Muse* (1959), p. 25.

plaats ruimen voor een heel wat minder serieuze spreker die zijn op sensatie beluste publiek ter wille is met humoristische overdrijvingen, zoals in de volgende passage (rr. 95-98):

Nam quisnam apposito consumpto pane priore
tantundem poscat? Buccellae caseus haeret;
– haeret, non implet dentis vestigia primi,
quod nec iam saturam muscam saturare valeret.

[Wie zou er nog eens hetzelfde vragen wanneer hem brood voorgeschoteld is waar al op gekauwd is? Een stukje kaas zit vast in mijn mond; – het zit vast, maar vult nog niet het oppervlak van de eerste tand, zelfs een vlieg met een reeds volle maag zou daarmee niet verzadigd zijn.]

Een significant deel van de karakterisering van Scaligers *persona* vindt plaats onder de oppervlakte en moet gededuceerd worden uit de acties en interacties van de ik-figuur, eerder dan uit zijn eigen beschrijvingen van zichzelf en zijn motivaties. Een belangrijke factor hier is de positie van de satiricus in de satirische wereld die hij voor de lezer tentoonspreidt. Het is de satirische *persona* zelf die de lezer introduceert in de wereld van de satire en wiens standpunt het standpunt van de lezer leidt en bepaalt.⁹ *Conviva* biedt bijzonder interessante resultaten omtrent de interactie tussen ik-figuur en scene. Scaligers inbedding in de satirische wereld verraadt – nog voor we bij het diner zelf komen – veel over zijn positie in de sociale hiërarchie van het evenement waaraan hij zal deelnemen. Een illustratieve passage vinden we op rr. 18-21:

Principio rebus reliquis est omnibus ante
vertendum, ne praetereat secorditer hora
condicta. Ergo fori vacuus teris avia seri
limina. [...]

[Eerst en vooral moet je alle andere plannen uitstellen opdat je toch maar niet achteloos het afgesproken uur zou overschrijden. Dus slenter je 's avonds doelloos langs de rand van het forum.]

Het werkwoord *praeterire* brengt een hoge graad van intensiteit in de zin. het afgesproken uur wordt een wet, een regel die niet overtreden mag worden. Het beeld wordt dan nog verder verrijkt door de ruimtemetafoor die de passage afsluit: de ik-figuur wandelt niet op of over het forum, maar blijft langs de randen, in de marge. Ook de locatie is significant: hij wandelt in de marge van het forum, het economische, politieke en sociale centrum van de maatschappij. De

⁹ Kernan, *The Cankered Muse* (1959), p. 74: “Strictly speaking the scene, vivid as it is, has no separate existence of its own, for it comes into being entirely through the words of the satirist. [...] As a result every detail is reflexive: the words leave the satirist’s mouth to describe the scene but they also bounce back to define the satirist who chooses these details and uses this language.”

passage impliceert duidelijk dat de spreker in zijn wereld geen belangrijke, invloedrijke positie bekleedt. Hij is niet degene die de regels bepaalt. Een-zelfde idee keert terug in rr. 38-40:

Tum spatia hic facienda mihi vel ad usque trecenta,
ni sunt plura. Puer ridet vafer atque screanti
illudit: "Pigri reliqui, tu providus unus."

[Dan moet ik daar zelfs tot driehonderd toertjes lopen, als het er niet meer zijn. De dienstknaap grijnst spottend bij mijn keelgeschraap: "Iedereen draait, jij alleen kijkt ver vooruit."]

De implicatie zou hier kunnen zijn dat Scaliger zijn keel schraapt om de stilte op te vullen of om zich een houding aan te meten terwijl hij op zijn eentje rondwandelt. De satiricus probeert enige controle te herwinnen, probeert zijn onderworpenheid aan de regels van de satirische scene te maskeren, maar zijn poging wordt op spot onthaald. Wanneer hij dan uiteindelijk zijn bestemming bereikt, wordt dezelfde trend verder gezet (rr. 42-44):

[...] Fors cetera turba
discubuit. Iure hoc iubeor stans sumere pernam
iam erosam aut turpi discedere murmure onustus.

[Toevallig is de rest van de troep al gaan zitten. Dus word ik gedwongen de reeds afgekloven ham staand te eten of anders af te druipen, gebogen onder kwaadaardig geroddel.]

De spreker moet blijven rechtstaan, afgezonderd van de anderen, en vormt opnieuw een doelwit voor het universum dat hem omgeeft. De beeldspraak omtrent beweging, waarvan hier de meest sprekende voorbeelden aangehaald werden, culmineert op rr. 92-94:

[...] ultro,
ultro haerens scopulis, et naufragus et fugitivus
ipse mei. [...]

[Door mijn eigen schuld loop ik vast op de rotsen, een schipbreukeling, op de vlucht zelfs voor mezelf.]

In deze, de opvallendste metafoor in het gedicht, eindigt de beweging abrupt. Het gebruik van *naufragus* en *fugitivus* is sprekend: de satiricus is een onwelkome gast in een vreemd, hem onbekend land en moet verslagen opgeven. De evolutie die we in *Conviva* lezen toont geen triomfantelijke satiricus die vanuit een geprivilegieerde en/of gedetacheerde positie het morele verval dat hij aanschouwt, verslaat. Hij wordt daarentegen overweldigd door de wereld van de satire, verdrinkt er als het ware in (om dezelfde metaforiek verder te zetten). De positie van de *persona* in deze satire biedt een bevreemdend beeld, dat toch

heel wat informatie biedt over de aard en het doel van de *persona*, die nauw verbonden zijn met de aard en het doel van de satire zelf.

Een tweede strategie om diepere betekenislagen in de karakterisering van de satirische *persona* bloot te leggen, is via het analyseren van intertekstuele allusies naar (personages uit) de antieke satire. Wie komt de ik-figuur zoal tegen? Welke obstakels presenteren de andere personages in de satirische scene? Een eerste illustratie van de manier waarop deze intertekstuele referenties de interpretatie van Scaligers tekst kunnen verrijken, vinden we in de gastheer van *Conviva*. Hij wordt door de spreker als volgt gekarakteriseerd op rr. 75-79:

is, quem scis lauti nomen captare, palumbum
integrum ubi posuit, non coctum clamat et esse,
esse reponendum! Miser ille effertur inanis
inde sine exequiis in condum, ut crastinus extet.
Quem tostum apposuit sed non semel. [...]

[hij – je weet dat hij een reputatie als “connoisseur” ambieert –, wanneer hij een integrale duif heeft laten aanrukken, roept dat ze niet gaar is en absoluut moet, moet weer afgevoerd worden! Het arme dier wordt zonder eerbetoon onaangeeroerd terug gedragen naar de provisiebewaarder, om morgen weer terug op tafel te verschijnen. Ze werd geroosterd opgediend en meer dan een keer.]

De vermelding van de verbrande duif verwijst naar Nasidienus, de gastheer van Horatius’ *cena* in *Sermones* II, 8, die o.a. merels met geschroeide borst en duiven serveerde.¹⁰ We zien bij Scaligers gastheer hetzelfde air van culinair kenner voor wie zelfs de (zogezegd) fijnst bereide gerechten nog niet goed genoeg zijn. Met deze referentie in het achterhoofd, krijgen we aldus in *Conviva* een karikatuur van een karikatuur, een tweede Nasidienus die wil opscheppen met zijn Bourgondische kwaliteiten maar nog openlijker faalt dan het origineel – Nasidienus had tenminste nog interessant eten te bieden.

Dezelfde strategie kan gebruikt worden om meer rechtstreeks bijkomende informatie in te winnen over Scaligers *persona*. De belangrijkste antagonist in het gedicht is Stertinius, een figuur die Scaliger tegenkomt op weg naar het diner en waardoor hij opgehouden wordt (rr. 25-33):

[...] Interea Stertinius obvius: “Hei
cardiaco succurre, rogo.” – “Cras visero.” – “Sed nunc
est mihi cras. Forsan cras non erit, ut mihi viscus
subsilit et vitam subducturum esse minatur.” –
“Non queo adesse. Abeo ad cenam.” – “Cenaveris at max.
Interea fer opem morituro.” – “Dispeream si

¹⁰ Horatius, *Sermones* II, 8, 90-91: “tum pectore adusto // vidimus et merulas poni et sine clune palumbis” (“toen zagen wij gebraden merelborst en duiven zonder bilstuk” – Tekst en vertalingen van Horatius zijn ontleend aan *Horatius. Verzamelde Gedichten*. Uitgegeven, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Piet Schrijvers (Groningen, 2003)).

ignoscet Midas fallenti. Quare abeo.” – “Quid ergo tu humanum medicum es te saepe professus?” Sic garrit. Blaterantem ego negligo. [...]

[Ondertussen loop ik Stertinius tegen het lijf: “Hé, kom en help een man met maagpijn.” – “Ik zal je morgen bezoeken.” – “Nu is voor mij al morgen. Voor mij is er misschien zelfs geen ‘morgen’ meer, zo spelen mijn ingewanden op en dreig ik er het bijltje bij neer te leggen.” – “Ik kan je nu echt niet bijstaan. Ik ben op weg naar een diner.” – “Je zal er gauw genoeg zijn, maar help eerst een stervend man.” – “Ik mag doodvallen als Midas¹¹ diegene vergeeft die hem teleurstelt/laat wachten. Ik moet echt gaan.” – “En dat noemt zich dan zo vaak een menslievend arts?” Zo ratelt hij maar door. Ik schenk geen aandacht aan de onnozelaar.]

Opnieuw zijn het de intertekstuele allusies in deze passage die een rijkere betekenis geven aan Scaliger als hoofdrolspeler in *Conviva*. Ten eerste is er de naam van zijn gesprekspartner. Stertinius is een personage in Horatius, *Sermones* II, 3. In Horatius’ gedicht is Stertinius een vurig Stoïsch filosoof. Bij een toevallige ontmoeting weet hij een zekere Damasippus op andere gedachten te brengen wanneer die op het punt staat zichzelf in de Tiber te verdrinken na een faillissement. Het feit dat Stertinius hun gemeenschappelijke antagonist is, identificeert Scaliger met Damasippus. Het gaat waarschijnlijk te ver Scaligers *persona* op basis daarvan suïcidale gedachten toe te kennen, maar het lijkt wel aanvaardbaar het doel van zijn tocht te verbinden met het doel van Damasippus’ queeste: een dodelijk gevaar – in Scaligers geval misschien sociale zelfmoord? In dit scenario slaagt Stertinius er echter niet in het slachtoffer te redden. Een humoristische ondertoon ligt bovendien in het feit dat Stertinius, de fanatieke Stoïcijn bij Horatius, hier als een zeurend kind achter Scaliger aanloopt. Dit wordt nog versterkt door het gebruik van de zeldzame term *cardiaco*¹², die ook door Horatius’ Stertinius gebruikt wordt, maar dan om de zonden en zwakheden van de mensheid te bespotten.¹³ Een tweede allusie in deze passage is meer voor de hand liggend. Er is namelijk nog een opdringerige

¹¹ De naam verwijst hier naar de algemeen bekende mythologie van Midas als de koning die van Dionysos de gave ontving alles wat hij aanraakte in goud te veranderen. Deze naam identificeert de gastheer aldus met exceptionele rijkdom, maar ook met irrationele hebzucht. Er is echter nog een tweede mythe rond de legendarische koning, waarin Midas als jurylid een onbedachtzaam verdict uitsprak in een muziekwedstrijd tussen Pan en Apollo. Toen Midas Pan verkoos, strafte Apollo hem door hem ezelsoren te geven. Persius verwijst naar deze legende in zijn eerste satire, waar hij op r. 121 uitroept: ‘*auriculas asini quis non habet?*’ om aan te geven dat niemand in Rome een gezond esthetisch oordeel bezit. Deze omweg via Persius maakt het mogelijk dat we ook deze mythe over Midas in Scaligers satire moeten betrekken. Hier zou het dan kunnen betekenen dat Midas de satirische *persona* niet op zijn juiste waarde zal beoordelen. Cf. R.A. Harvey, *A Commentary on Persius* (London, 1972), p. 51 voor verdere informatie over het vers van Persius.

¹² Cf. *Oxford English Dictionary*. Edited by P.G.W. Glare (Oxford, 1983): “*cardiacus* -a -um, Of or affecting the heart or stomach. Having a disorder of the heart or stomach (perh. heartburn).”

¹³ Horatius *Sermones* II, 3, 161-162: “*non est cardiacus (Craterum dixisse putato) // hic aeger.*” (“Die zieke hier – zou Craterus kunnen zeggen – is geen maagpatiënt”).

babbelkous die een prominente plaats inneemt in de Latijnse satire en achter de schermen speelt in Scaligers onwelkome ontmoeting. Het satirische precedent voor deze passage is zonder twijfel Horatius, *Sermones* I, 9, waarin Horatius geplaagd wordt door een aspirerend dichter die hoopt van zijn connecties gebruik te kunnen maken. Wat echter opvalt, is dat er buiten de gelijke opzet nauwelijks connecties zijn tussen de twee scenes, vooral met betrekking tot de woordkeuze.¹⁴ De lezer wordt uitgenodigd zich te concentreren op de verschillen tussen de twee situaties en het meest prominente verschil ligt duidelijk in de manier waarop beide satirici omgaan met hun probleem. Horatius probeert onder zijn gezelschap uit te geraken zonder rechtstreeks de confrontatie aan te gaan en slaagt daar slechts in via een “*deus ex machina*”¹⁵ terwijl Scaliger beslist maar beleefd zijn positie duidelijk maakt en ontsnapt op eigen kracht. Terwijl Scaligers *persona* in de rest van de satire duidelijk de underdog is, kent hij hier een kort moment van glorie en succes. De ironie ligt natuurlijk in het feit dat het niet Stertinius is die een dreiging voor hem vormt, maar het diner zelf, dat een veel imposanter tegenstander blijkt te zijn. Een oppervlakkige lezing van de scene toont een Scaliger waarmee de spot gedreven wordt en die op een bijna slaafse manier de wil van zijn gastheer lijkt te gehoorzamen. Vergeleken met Horatius’ situatie echter, komt Scaliger plots in een ietwat positiever licht te staan.

De scene van het diner zelf, gevuld met subtiele referenties aan Juvenalis’ vijfde satire, levert weliswaar interessante, maar weinig nieuwe informatie op over Scaligers *persona*. De laatste regels van het gedicht daarentegen zijn wel cruciaal in deze analyse aangezien ze de evolutie of beter de degradatie van Scaligers satirische *persona* vervolledigen (rr. 105-114):

[...] Eheu
 tot mihi, tot tituli atque fame atque siti hoc die emendi?
 Dispeream, nisi iam lardum laganique catinum
 et pullum in medio porri cepaeque sepultum,
 cum Bruco intingente manum foedamque nigramque

¹⁴ We kunnen o.m. de volgende verschillen op het vlak van woordkeuze onderscheiden: op die plaatsen waar de inhoud van beide satiren overlapt, heeft Scaliger specifiek geopteerd voor een alternatieve formulering, waar hij zonder problemen Horatius’ woordkeuze had kunnen overnemen om de gelijkenissen tussen de twee situaties te benadrukken. Een prominent voorbeeld is het gebruik van *dispeream* op r. 30 in plaats van het Horatiaanse *inteream* (I, 9, 38) wanneer beide *personae* verklaren niet in staat te zijn de verzoeken van hun tegenspelers in te willigen. Bovendien, wanneer Scaliger toch het vocabularium van Horatius overneemt – het betreft hier meestal heel gewone, vaak voorkomende woorden – zijn deze woorden consistent verbonden, niet met de interactie tussen Horatius’ *persona* en de opdringerige vleier, maar met andere confrontaties doorheen de satire. Enkele voorbeelden: *obvius* (I, 9, 74) refereert aan de ontmoeting tussen de vleier en zijn gerechtelijke tegenstander; *rogare* (I, 9, 63) treedt aan in de conversatie tussen ‘Horatius’ en zijn vriend Fuscus Aristius; hetzelfde geldt voor *ignoscere* (I, 9, 72), dat betrekking heeft op dezelfde vriend die zich excuuseert omdat hij niet met ‘Horatius’ kan spreken vanwege de Sabbath. Enkel *garrire* (I, 9, 13) keert terug in een context die lijkt op de context van Horatius’ *Sermo*.

¹⁵ Horatius, *Sermones* I, 9, 78: “*Sic me servavit Apollo*” (“Zo redde mij Apollo”).

aut obstetrix a cunis veniente cruentis,
 discupio, et ratio est ratione valentior omni:
 esse meum mihi me et vulgum damnare profanum.
 Qui liber quando esse queat, servare laborat,
 mortis imagine emat gratis quod vendere debet.¹⁶

[Helaas, moet ik vandaag al die titels bekopen met honger en dorst? Ik mag doodvallen als ik niet wanhopig verlang naar spek en schotels lasagne en kip, begraven onder look en uitjes, de eenvoudige kost delend met Brucus die er zijn vuile zwarte handen indoopt en een vroedvrouw die net terugkomt van de bebloede wieg, en deze gedachte is sterker dan elke andere: dat ik voor mezelf mijn eigen meester wil zijn en de vulgaire massa veroordeel. Wie vrij zou kunnen zijn, en niettemin ploetert om onderdanig te dienen, zou met het equivalent van de dood kopen wat hij voor niets weer moeten verkopen.]

Dit fragment correspondeert met een passage (rr. 9-11) uit Juvenalis¹⁷ waar deze zich afvraagt: “Word jij zo graag als vuil behandeld bij diners? Schept honger zo’n gat, dat je niet liever als een schooier wilt kleumen en in hondse etensresten de tanden zetten?”¹⁸ Scaligers *persona* is het eens met Juvenalis’ standpunt – ook hij verkiest eenvoudige kost, zelfs als hij die moet delen met nederige tafelgenoten, boven de behandeling die hem bij zijn rijke gastheer ten dele is gevallen. Er is echter een subtiel verschil: Scaliger spreekt een wens uit, formuleert een gedachte, maar we zien geen duidelijke breuk, geen realisatie van het beoogde doel. Hoewel hij op een sterke morele noot tracht te eindigen, zijn de kwetsbaarheid en zwakke positie die doorheen de satire kenmerkend waren voor de ik-figuur, ook hier nog aanwezig. Het contrast tussen het begin van de satire dat bulkt van zelfvertrouwen en arrogantie en het einde waar de *persona* overrompeld en hulpeloos is, is markant.

Uiteindelijk kan van hieruit een antwoord geformuleerd worden op de oorspronkelijke vraag: Wat draagt een satirische *persona* bij tot de boodschap van de satire dat de auteur zelf niet kan? Het antwoord ligt in het artificiële karakter dat de lezer dwingt verder te kijken dan de persoonlijkheid en doelstellingen van de auteur. De lezer wordt aangemoedigd verder te zoeken, diepere betekenis te lezen, zowel intrinsiek in de tekst als doorheen de relaties met andere teksten en wordt doorheen de satire in zijn interpretatie en karakterisering voortdurend op het verkeerde been gezet of gedwongen zijn standpunt aan te passen. De traditioneel almachtige satiricus door wiens ogen we de wereld

¹⁶ De interpretatie van deze passage is bijzonder moeilijk. Scaliger veroordeelt de gasten die de kans hebben om vrij te zijn maar tijd en moeite steken in het vleien van een beschermheer die hen dan als slaven behandelt. De ik-*persona* bespot hen om de hoge prijs die zij betalen voor een plekje in de entourage van de gastheer, terwijl ze zelf hun loyaliteit gratis moeten weggeven.

¹⁷ [...] Tantine iniuria cenae, // tam ieiuna fames, cum possis honestius illic // et tremere et sordes farris mordere canini?

¹⁸ Uit *Juvenalis. Satiren*. Vertaald door M. d’Hane-Scheltema (Amsterdam, 2003), 55.

aanschouwen die uiteindelijk mislukt in zijn opzet, wiens boodschap in feite belachelijk wordt gemaakt, is mogelijk een veel krachtiger moreel beeld dan de zedenles die hij aanvankelijk wilde brengen. Het gebruik van ironie op een dergelijke subtiele manier exploreert de mogelijkheden van gelaagde betekenis, van verwarring en misleiding.¹⁹ Een wereld die op zijn kop gezet wordt, levert veel helderder aandachtspunten op dan een autobiografisch verslag en zo heeft de satire alsnog zijn moralistisch doel gediend en zijn lezer een nieuw perspectief getoond.

APPENDIX

Conviva²⁰

Quod nomen quodque officium sacrum fuit olim principibus sociumque et regibus et polemarchis, admiror modice, sic quomodo cetera. Namque execratori propior fastidio ineptos.

- 5 Alterum ab infernis reor exiluisse barathris sive artem, sive officium, seu perniciem, quae alligat ad mensam sine compedibus parasitos. Iuppiter, ut ne hoc, quod de me sit merda futurum, me totum ut vendam, alterius vivamque cadaver?
- 10 At satis hoc olim excussit facundus Aquinas. Nunc medium haec inter priscumque illudque Epicharmi, in quo paene etiam meipsum fors atra fefellit, expediam. Nam quis nomen tenerum convivae contemnat? Propius nequeat, nisi vixerit idem.
- 15 Ad cenam ergo vocor. Non illuc ire vocato relligio. Accedas. Parvo pro crimine taetrum supplicium et peius dryina sitiente tremendum. Principio rebus reliquis est omnibus ante vertendum, ne praetereat secorditer hora

¹⁹ Cf. Ronald Paulson, *The Fictions of Satire* (Baltimore, 1967), 5; Kearne, *Figuring Genre in Roman Satire* (2006), 40.

²⁰ Scaligers *Teretismata*, zijn collectie satiren, zijn overgeleverd in vier postume edities – s.l. (mogelijk Heidelberg), 1574 (B); s.l. (mogelijk Genève), 1591 (C); s.l. (Heidelberg), 1600 (D); s.l. (Heidelberg), 1621 (E) – die het verzamelde dichtwerk van Scaliger bevatten onder de titel *Iulii Caesaris Scaligeri viri clarissimi Poemata omnia in duas partes divisa*. Deze postume publicatie is conform de algemene situatie van Scaligers oeuvre, dat bij zijn dood voor het grootste deel onder de vorm van manuscripten circuleerde en pas later – vaak door het initiatief van zijn zoon Josephus Justus – in druk verschenen is. De hier geboden editie is gebaseerd op een kritische vergelijking van de vier zestiende- en zeventiende-eeuwse edities, die onderling zeer weinig tekstuele varianten vertonen: 13 nomen CDE: nomem B – 25 Hei BC: Heus tu DE – 33 garrit BC: garrit nugax DE – 68 Peribonem BCE: Peribonum D – 83 Alphaeno BCD: Alphaeno E – 84 gallinae BC: gallina DE.

- 20 *conducta. Ergo fori vacuus teris avia seri
limina. Si nemo te rideat, ureris ultro,
si quod in antiquae vi libertatis acetum est.
Dic, quoties dixti: "Quota? Quanta est! Quantave?" Nondum
haud longe tamen huc properandum, ne mora fiam.*
- 25 *Hinc moveo. Interea Stertinius obvius: "Hei
cardiaco succurre, rogo." – "Cras visero." – "Sed nunc
est mihi cras. Forsan cras non erit, ut mihi viscus
subsilit et vitam subducturum esse minatur." –
"Non queo adesse. Abeo ad cenam." – "Cenaveris at mox.*
- 30 *Interea fer opem morituro." – "Dispeream si
ignoscet Midas fallenti. Quare abeo." – "Quid
ergo tu humanum medicum es te saepe professus?"
Sic garrit. Blaterantem ego negligo. Cenam,
cenam et herum prae oculis. Nil praeterea. Advenio illuc.*
- 35 *Nemo dum. Horologus saepe ut mentitur ineptus!
Non caret hoc etiam culpa: non sedulus illis
dicar, sed metuens ne me praeveniret offa.
Tum spatia hic facienda mihi vel ad usque trecenta,
ni sunt plura. Puer ridet vafer atque screanti*
- 40 *illudit: "Pigri reliqui, tu providus unus."
Postridie ne quid tale accidat, usque sub imam
horam expectandum curo. Fors cetera turba
discubuit. Iure hoc iubeor stans sumere pernam
iam erosam aut turpi discedere murmure onustus.*
- 45 *Fac me aliquando venire in tempore: quid tibi dicam,
quid sileam, cubito ut premeris vel crure vel ala,
quae te etiam numquam attactum sudare coegit,
aut ala Altini aut pes Carni aut nasus Anapi?
"Omnia commemoras dira." – "At dic commoda, sodes." –*
- 50 *"Dicam. Me fateor iam tum sine fine beatum,
iam primum supra se cum me ponit et ultro
dat primo calicem, postquam potaverit, illas
caeli reliquias. Non sunt hae sanguine emendae?
Apponit clunes. "Teipsum invitato editoque.*
- 55 *Non ego te invitem. Tu his es dominusque mihi que."
Nonne putes digito speratum attingere caelum?
Non tu rex tunc es regni sine sanguine, inempti?
Quis nam haec despiciat, nisi nauticus aut olitor, qui
nectareis positis non audent hiscere quadris?*

- 60 Nam mensa arguitur plus rusticus atque epulis, quam
dicere si iubeas Ciceronis vocibus horam,
quod nulli evenisse putant, qui mira loquuntur.”
Haec olim mecum et nunc cum considero, sane
illico lubricus et facilis assentior. Ergo
- 65 ad cenam. Venio impransus, saltem male pransus,
quem instant multa negotia: vinea, liberi, amici,
aegroti, lites; vitam hae subducere possunt,
nedum horas, facere insanum e stolido Peribonem.
Accedo, intestina crepant. Crudum modo ructat.
- 70 “Non aderit structor sextam nisi dixerit. Et mos
est aulae: ad decimam aut ultra ad mediam usque cubandum,
non discumbendum. Proprios plebs rustica mores
pellicula in propria teneat vel vapulet ergo.”
Assedit. Simul hic alii consedimus. Ah, ah,
- 75 is, quem scis lauti nomen captare, palumbum
integrum ubi posuit, non coctum clamat et esse,
esse reponendum! Miser ille effertur inanis
inde sine exequiis in condum, ut crastinus extet.
Quem tostum apposuit sed non semel. Interea si
- 80 cultello Veneto macra hic gallina secatur,
vult pinguem dici ac teneram raroque sapore,
cum centum pullos excluserit. Est eadem vox
Alpheno et dignam clamabunt pontifice! Illi
quod non iam missa est, gallinae iniuria facta est!
- 85 Iam memini temetum aestu caldumque et acescens.
Mutito: “Ostendis te nescire hanc generosi
materiam vini, solitus potare salictum.”
Tum mihi quod famulo donassem forte domi, vel
forte etiam catulo, forte abiecissem et in ignem,
- 90 oblato tamquam precioso pignore honorat.
Ergo fame satur aut parvo pravove cibo, sic
mando oculis epulas et dentes dentibus, ultro,
ultro haerens scopulis, et naufragus et fugitivus
ipse mei. Iubeor demenso pondere vesci.
- 95 Nam quisnam apposito consumpto pane priore
tantundem poscat? Buccellae caseus haeret;
– haeret, non implet dentis vestigia primi,
quod nec iam saturam muscam saturare valeret.
Observare etiam quantum hauseris et quoties. Tum

- 100 dispensatori et puero iam garrir in aurem:
 “Ne tu de primo dederis. Miscere priusquam
 e cella egrediare memento atque indere lymphas.”
 Tum mihi: “Sobrius es, nec tu convivia curas
 inque scholis inque officiis castrensibus altus,
 105 philosophus medicusque Italusque et nobilis.” Eheu
 tot mihi, tot tituli atque fame atque siti hoc die emendi?
 Dispream, nisi iam lardum laganique catinum
 et pullum in medio porri cepaeque sepultum,
 cum Bruco intingente manum foedamque nigramque
 110 aut obstetrice a cunis veniente cruentis,
 discupio, et ratio est ratione valentior omni:
 esse meum mihi me et vulgum damnare profanum,
 qui liber quando esse queat, servire laborat,
 mortis imagine emat gratis quod vendere debet.

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON, William S., *Essays on Roman Satire* (Princeton, 1982).
- BRAUND, Susannah M., *The Roman Satirists and their Masks* (London, 1996).
- BRAUND, Susan H. (ed.), *Satire and Society in Ancient Rome*, Exeter Studies in History 23 (Exeter, 1989).
- BRAUND, Susan H., *Beyond Anger: A Study of Juvenal's third Book of Satires* (Cambridge, 1988).
- CONTE, Gian Biagio, *The Rhetoric of Imitation. Genre and Poetic Memory in Virgil and other Latin Poets*. Translated from the Italian, edited and with a foreword by Charles Segal (Ithaca (N.Y.), 1986).
- CUBELIER DE BEYNAC, Jean et Michel MAGNIEN (éds.), *Acta Scaligeriana. Actes du Colloque international organisé pour le 5ème centenaire de la naissance de Jules-César Scaliger (Agen, 14-16 septembre 1984)*, Recueils des travaux de la Société académique d' Agen, 3e série, 6 (Agen, 1986).
- EDMUNDS, Lowell, *Intertextuality and the Reading of Roman Poetry* (Baltimore and London, 2001).
- FREUDENBURG, Kirk, *The Walking Muse. Horace on the Theory of Satire* (Princeton, 1993).
- GREENE, Thomas M., *The Light in Troy. Imitation and Discovery in Renaissance Poetry* (New Haven-London, 1982).
- HALL, Vernon Jr., “Life of Julius Caesar Scaliger (1484-1558)”, *Transactions of the American Philosophical Society*, N.S. 40, 2 (1950), 85-170.
- HOOLEY, Daniel M., *The Knotted Thong. Structures of Mimesis in Persius* (Ann Arbor, 2000 [1997]).

- Horatius. Verzamelde Gedichten.* Uitgegeven, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Piet Schrijvers (Groningen, 2003).
- Horace, Satires.* Texte établi et traduit par François Villeneuve, Collection des Universités de France (Paris, 2002).
- Juvenal and Persius.* Edited and translated by Susannah Morton Braund, *The Loeb Classical Library* 91 (Cambridge-London, 2004).
- Juvenalis. Satiren.* Vertaald door M. d'Hane-Scheltema (Amsterdam, 2003).
- KEARNE, Catherine, *Figuring Genre in Roman Satire* (Oxford, 2006).
- KERNAN, Alvin, *The Cankered Muse. Satire of the English Renaissance* (New Haven, 1959).
- MACK, Maynard, "The Muse of Satire", *Yale Review*, 61 (1951), 80-92.
- PAULSON, Ronald, *The Fictions of Satire* (Baltimore, 1967).
- WEHRLE, William T., *The Satiric Voice. Program, Form and Meaning in Persius and Juvenal*, *Altertumswissenschaftliche Texte und Studien* 23 (Hildesheim-Zürich-New York, 1992).
- WINKLER, Martin M., *The Persona in Three Satires of Juvenal*, *Altertumswissenschaftliche Texte und Studien* 10 (Hildesheim-Zürich-New York, 1983).
- ZETZEL, E., "Horace's *Liber Sermonum*: The Structure of Ambiguity", *Arethusa* 13 (1980), 59-77.